

Bəxtiyar Vahabzadə poeziyasının vəzn və janr müəyyənliyinə dair

Bəxtiyar Vahabzadə - ideali böyük, arzusu təmizlik, məqsədi yüksəklik, eşqi gözəllik olan görkəmli şair, dramaturq, tərcüməçi, ədəbiyyatşünas-alim, publisist və ictimai xadimdir. B.Vahabzadə lirik, nəğməkar sənətkardır. Onun poeziyasının zəngin təsvir və təhkiyəsi daha çox birinci və ikinci şəxs ilə bütün səviyyələrdə fərdi yox, sosial-fəlsəfi, siyasi-ideoloji, mədəni-əxlaqi və etik-estetik müəyyənlikdədir.

Bununla belə, B.Vahabzadənin ecazlı lirik "Mən"-inin bütün şəxslərə aid olan müraciət və münasibət mətninin əsrarlı poetik rəngləri vardır. Şair özünü nə qədər fərdi üslubda ifadə etmək istəyibse, bir o qədər zamanəsi, torpağı, dövləti və milləti, Şərqi və Qərbi, bir sözlə, dünyanın - Zaman və İnsan münasibətlərinin sirli aləmi ilə bağlı olub.

Xəlil Rzə və Məmməd Araz da lirik şairdir! B.Vahabzadə poeziyasının, deyək ki, M.Araz və ya X.Rza poeziyası ilə oxşarlığı və fərqliliyi necədir - sualı ətrafında düşünsək, deməli ki, mövzu və ideya, məzmun və forma, təsvir və təhkiyə axarlarında bu üç sənətkar təbii ki, qovuşandır. Fəqət onlar həm də bədii dil və üslub fərdiyyətinə görə ayrılan sənətkarlardır. Xəlil Rzadə zaman, həyat, tarix, vətən və millət qavrayışı onların epik məğzi ilə birlikdədir, predmet ətrafında bədii təhkiyə, süjet şəxələnilir, müxtəlifliyin birliyində müəyyənleşir, etnoqrafik cizgilər tarixin qədimliyindən gəlir, poetik obrazlar tarix və müasirliklə, lirik-epik dərketmənin psixologizmi, əxlaq və fəlsəfəsi ilə bağlı olur. M.Arazda da, əsasən, belədir! Lakin Xəlil Rzənin fərdi üslubu çağırışlı, intonasional, romantik, mübariz və əzəmətli olduğu halda, M.Arazda daha çox müdrik və poetikdir. (Bu barədə bax. Ə.Əsgərli. "Məmməd Araz şeirinin vəzn və janr müəyyənliyinə dair". "Kaspi" qəz., 17-18 dekabr 2013-cü il)

Bəxtiyar Vahabzadə poeziyasının predmeti - təsvir təhkiyəsi isə insanın qəlb və əql aləmi, mədəni-psixoloji və fəlsəfi-əxlaqi təbiəti ilə möhkəm bağlıdır. Bu poeziya bütün ruhunu folklor, klassik ədəbiyyat və bəşər bədii təfəkkürünün qaynaqlarından götürür. Bəxtiyar Vahabzadə poeziyası hissi idrakla məntiqi idrakın poeziyasıdır! Şair poetik idrakının bütün vüsətini duyğu, qavrayış və təsəvvürlə qidalandırır. Onun fikir və düşüncə fəlsəfəsi kifayət qədər intellektualdır. Bu baxımdan B.Vahabzadə poeziyasının anlayış, mühakimə və əqli nəticə deyilən hüduzsuz imkanları vardır. Bəxtiyar Vahabzadə poeziyamıza intellektual yaradıcılıq üslubu gətirib. Onun poeziyası həyat, cəmiyyət və dünyanın dialektik qanunları, əksliklərin vəhdəti və mübarizəsi, inkarı inkar, kəmiyyət və keyfiyyət dəyişmələrinin əsrarəngiz poetik halları ilə qidalanıb və bədii təzadların poeziyası kimi fərdilik qazanıb. B.Vahabzadə əsrarlı duyğularını, həyəcanlarını yanqu bağlayaraq ifadə edib. Sənət məramına çatmaq təşnəsi ilə poetik axtarışlar aparıb və hər dəfə nail olduğu yerdən - hər poetik mətnəndən sürət, nəfəs götürüb. Bu mənada Bəxtiyar Vahabzadə poeziyası dinclik bilməyən, yürüşdə olan, ehtiraslı və əzəmətli poeziyadır! Vaxt, Zaman və Sürət Bəxtiyar Vahabzadə poeziyasının məhək daşdır. İnsan bu zamanın fəlsəfəsində gözəllik və əqidə mücəssəmidir!

İnsandır hər şeyi mənalandıran, Saat nə gərəkdir zaman olmasa. Bir dağın, bir çayın gözəlliyini Söyləyin, kim duyar insan olmasa. B.Vahabzadə dincliyi olmayan, kifayət qədər zəhmətkeş sənətkardır. Vaxt onun üçün dəyər və ölçüdür. Şair həmişə özünü Vaxtın və Zamanın sürətində görüb. Elə bu səbəbdən lirik, epik və dramatik sənət nümunələri, tənqid və ədəbiyyatşünaslıq əsərləri yaradıb.

Bəxtiyar Vahabzadə 3 hecadan tutmuş, 16 hecaya qədər lirik şeirin əlvan nümunələrini yaradıb. O, folklor, xalq-aşıq şeiri və klassik poeziyanın bədii qaynaqlarından yaradıcılıqla

istifadə edib. Ənənəvi janrların verdiyi hüduzsuz imkanlardan istifadə edərək XX əsr Azərbaycan poeziyasının nadir nümunələrini yaradıb. B.Vahabzadənin müstəqil mətnli 2-liyi (müfrədləri), 3-lüyü (terset və ya müsəlləsləri) yoxdur. Lakin 4-lükləri (bərbəndlik katren, mürəbbə, bayatı və rübailəri), çoxbəndli qoşma, gəraylı, ustadnamə, müxəmməs, müsəddəs, qəzəl, qitə, fəxriyyə, müsəmməmləri vardır. Lakin şair daha çox janr və forma keçidləri və onların verdiyi geniş bədii imkanlardan faydalan sənətkardır.

B.Vahabzadə, əsasən, heca, əruz, sinkretik vəzn, ölçülü sərbəstlik, hipostasa və anaklaza formalı şeirlər yazıb. Heca vəznini və onun 11-lik şəkli, əruz vəznini və onun həzəc, rəməl bəhrlərindən geniş istifadə edib.

B.Vahabzadə 3 hecalı şeirin nümunələrini də yaradıb. Bu forma təmiz 3-lük deyil. Mikayıl Müşfiqin "Tar" şeirində olduğu kimidir. M.Müşfiqdə 3-lük (3, 3+3, 3+3+3, 3+3+3+3, 3+3...) dəyişkəndir, B.Vahabzadədə isə simmetrikdir. 3, 3+3, 3, 3, 3+3... şəkillidir.

Ağaclar a
Kök üstə boy atır b
Ucalır. c
Ağaclar a
Kökündən güc alır... c
("Ağaclar")

Şair 4 hecalının da nümunələrini yaradıb. Bu da əsasən 3, 3+3... simmetrik strukturunda olduğu kimi, yeni 4, 4+4... şəkillidir. "Mənim anam" şeirindən:

Savadsızdır, a
Adını da yaza bilmir b
Mənim anam... c
Ancaq mənə d
Say öyrədir, il öyrədir e
Ən vacibi: ə
Dil öyrədir b

B.Vahabzadənin 5 hecalıları azyaşlı uşaqlara aiddir. Onların sayı çoxdur. "Ağacdən atım", "Bahar nəğməsi", "Mən, ya avtomat" və başqaları 5-lik hecasındadır. "Bahar nəğməsi" qızı Gülzar xanıma həsr edilib. Lirik "o" və "onlar" a aid olan təhkiyə üzərində qurulub, əyani-lik, konkretlik ifadə edir:

Düşdü dağlara a
Çayların səsi b
Oxudu quşlar c
Bahar nəğməsi b

B.Vahabzadə 6 hecalının çox az nümunəsini yaradıb. "Vətən var" şeiri 3+3 bölgüsündə olub, bir 6-lıq, bir 9-luq və bir 7-lik bənddən ibarətdir. Əruzda da kifayət qədər uyarılırdır. Lirik "o"ya, illi şəxsin təkinə aid olan şeirdir:

Dünya quru bir səh, a
Qəm çəkməyə dəyməz. a
Yüz-yüz itən oldu, b
Min-min də bitən var. c

Şükür eyləyəlim ki, d
Bizlərdən həm əvvəl, e
Həm sonra vətən var. c
B.Vahabzadənin 7 hecalı şeirləri çoxdur. "Haqqa haqsız dedilər", "Tapmaq - itirmək" (1980), "Gələcək var", "Təsəvvüf" (1999), "Ümidə heykəl qoyun", "Dil və vətən", "Tanrı türkü qorusun", "Mənim duam", "Həyat bir sınaq oldu", "Qəm özü tapır məni", "Məni yalnız qoymayın", "Ağ atlı oğlan", "Həqiqətdən yalana" və s. Bunlar həm ənənəvi, həm də qeyri-ənənəvi, həm bəndli, həm də bəndsizdir. Ənənəvi olanlar gəraylı şeiri formasındadır, folklor, aşıq şeiri gələnlərinə bağlıdır. "Çiydim" şeirindən:

Ömürdə iki məqam, a
Bir səhər var, bir axşam, a
İndi bilməm durmuşam a
Ömrün harasında mən? b

B.Vahabzadənin ənənəvi olmayan 7-likləri müxtəlif misra bəndlərinə (və ya bəndsiz), qəfiyə quruluşuna əsaslanır. "Azərbaycan oğluyam" şeirindən:

Əqidəmin, eşqimin, a
Qanımın rəngi bayraq. b
Bütün arzularımın c
Qızıl çələngi bayraq. b
Hər şeydən bu dünyada d
Şərəf uca, şan uca. e
Zamanın yollarında ə
Mən ki, səni tutmuşam j
Daim başımdan uca. e
5-lik bənd üzərində olan bir 7-lik. "Hüdu"

şeirindən:

Bizim idrakımızın a
Öz gündəlik həddi var. b
Ancaq hüdu tanımır c
Bizim böyük arzular, b
Həyəcanlar, duyğular. b
Şairin bezi 7-likləri bənd formasındadır: Sən hər şeydən həm qoca, a
Həm cavansan, ey zaman. b
Çünki həm əbədiyyət, c
Həm bir insan, ey zaman. b

B.Vahabzadənin 7-likləri, əsasən, yarım-çarpaz və çarpaz qafiyələr, habelə, qafiyəli rədiflər üzərində qurulub:

Qadın insan zəkası a
Sığışmır artıq yerə. b
Onun hökmü, qüdrəti c
Qalxır sonsuz göylərə. b
Qafiyəli rədifli "Mənim yolum" şeirindən: Nədir yolumun adı? a
Düz amalım, düz eşqim! b
Bələdçimdir bu yolda, c
Öz amalım, öz eşqim. b

Şairin bezi yeddilikləri dinamik artımlardan (anaklaza) güc alır: "Özümüzəndən öyrənək" şeirindən:

Qədim ulu babamız, a
Gücünə güvənirən b
Məğlub olub yüz kərə... c
Əqlinə güvənirən b
Həmişə qalib gəlib d
Özündən güclülərə. c
"Özümü axtarıram" şeirindəki 7-lik 5-lik heca üzərində qurulub, a-b-b-c-b şəklindədir: Qırxı ötmüşəm... Yenə a
Əqlim - uca rütbədə. b
Ürəyimə tələdə b
Taniya bilməmişəm d
Mən özümü hələ də. b

B.Vahabzadə 7-liyin aşıq şeirindəki ənənəsindən də istifadə edib. Ayaqlı qoşma, gəraylı və ya müxəmməslərin özəl formalarını yaradıb:

Ürək - öz düzlüyüylə, a
Sevgi - sözsüzlüyüylə. a
İnsan da - özlüyüylə a
Özüdür. b
Şair - axtarışında, a
Fəhlə - dəzgah başında, a
Ana - beşik başında a
Özüdür. b
Sənətkar 7-liyin a-b-b-c qafiyə formasından da istifadə edib. "Biz" şeirindən:

Arzulara nur olaq, a
Qızaran dan yerindən, b
İnsan diləklərindən b
Kaşanələr quraq biz. c
"Kimdir mənim düşmənim" şeirindəki 7-lik hecasının 9 misralıq bənd strukturu belədir: Ancaq özüm özümle a
Bacara bilmirəm mən, b
Bacara bilmirəm mən. b
Özüm öz əllərimlə c
Bir gün bal içirəmsə, d
Bir gün zəhər içirəm. e
Mən həyat yollarından ə
Ayaqlarımla deyil, j
Əqidəmlə keçirəm. e

Bəxtiyar Vahabzadənin səkkiz hecalı şeirləri ənənəvi və qeyri-ənənəvi, bəndli və bəndsiz, bütöv mətn strukturludur. Bunlar yeddilik hecasında olduğu kimidir. "Torpaq", "Məndən ayrılma", "Gözəl vətən", "Kitab", "Ömür ki var", "Məktəbli qız", "Ulu babam", "Füzuliyə", "Şair", "Kaman səsi", "Ana məktəb", "Bəyən-mədi", "Yaşadıqca", "Yay gecəsi", "Xatirələr", "Hərəkətdə, hərəkətdə", "Qızım", "Ustad Şəhriyarın Süleyman Rüstəmə cavab məktubu", "Günah əsrin özündədir", "Azərbaycana", "Yağ, ey yağış", "Allahdan qanad istədim", "Bir məram, bir qayə" və s. şeirlər həm ənənəvi, həm də qeyri-ənənəvidir. Şairin bu baxımdan ənənəvi olan gəraylıları həm qafiyəli, həm də rədiflidir:

Aç gözünü, Osman dedə, a
Yüz "niyə" var hər "niyə"də. a
Ömür çatmır əlliye də, a
Günah əsrin özündədir. b

("Günah əsrin özündədir")
"Ustad Şəhriyarın Süleyman Rüstəmə cavab məktubu" a-a-a-b-b şəklində, "Heydər babaya salam" poemasının bənd-qafiyə formasındadır.

Dinamik misralı səkkizliyə bir nümunə: "Hərəkətdə, hərəkətdə" şeirindən:

Ərzimiz də hərəkətdə, a
Biz də, b
Biz də hərəkətdə... a
Fırladıqca bu ərzimiz b
O dünyadan bu dünyaya, c
Bu dünyadan o dünyaya c
Gedirik biz, gəlirik biz. b
"Bəyən-mədi" şeiri rədifsiz qafiyəli, ənənəvi gəraylıdır:

Bağlı olsan torpağa sən, a
Nə oddan qorx, nə küləkdən a
Xan çinarı söylə nədən a
Tufan qopdu əyən-mədi?! b
Bəxtiyar Vahabzadə birinci və üçüncü misraları qafiyə olmayan səkkizliklər də çox işlədib. "Yay gecəsi" şeirindən: Nəse gizli mənə yatıb a
Yarpaq səsi, quş səsinə. b
Sevənlerin sırımı var c
Gecələrin sinəsində b
"Məndən ayrılma" şeiri qeyri-ənənəvi, yarımçarpaz mürəbbə, "Gözəl vətən" şeiri məsnəvi, "Şair" şeiri isə ənənəvi qafiyəli gəraylıdır:

Bağlı olsa hər kəs yerə, a
Başı dəyər fəlakələrə. a
Ürəklərdən ürəklərə, a
Gərək körpü sala şair. b

(Davamı növbəti sayımızda)

Əlizadə Əsgərli,
AMEA Nizami adına Ədəbiyyat
Institutunun baş elmi işçisi,
filologiya elmləri doktoru, professor

Azərbaycan Respublikası Prezidenti
yanında Kütləvi İnformasiya
Vasitələrinin İnkişafına Dövlət
Dəstəyi Fondunun maliyyəsi
əsasında hazırlanıb.